

۱۴۰۹/۱۶/۱

شمول گرایی در قرآن کریم

نویسنده:

داود ابراهیم پور

سرشناسه	:	ابراهیم پور، داود، ۱۳۶۴ -
عنوان و نام پدیدآور	:	شمول گرایی در قرآن کریم / نویسنده داود ابراهیم پور.
مشخصات نشر	:	تهران: ندای کارآفرین، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	:	۲۰۰ ص.
شابک	:	978-600-482-156-8
وضعیت فهرست نویسی	:	فیبا
یادداشت	:	کتابنامه.
موضوع	:	ادیان -- جنبه‌های قرآنی
موضوع	:	Religions -- Qur'anic teaching
موضوع	:	قرآن -- بررسی و شناخت
موضوع	:	Qur'an -- Surveys
موضوع	:	ادیان -- تاریخ
موضوع	:	Religions -- History
موضوع	:	سلام -- بررسی و شناخت
موضوع	:	Islam -- Study and teaching
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۷ الف ۲۴ / ب ۱۰۴ BP
رده بندی دیویی	:	۱۵۹ / ۱۷
شماره کتابشناسی ملی	:	۵۱ ۳۷ / ۴

نام کتاب : شمول گرایی در قرآن کریم

نویسنده : داود ابراهیم پور

طراح جلد : رضا کاوه

صفحه آرا : اکرم ملک نژاد

تیراژ : ۱۰۰۰

نوبت چاپ : ۱۳۹۷ اول

قیمت : ۲۵۵۰۰ تومان

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۴۸۲-۱۵۶-۸

تهران، خیابان انقلاب، خیابان فخررازی، نبش کوچه انوری، پلاک ۲۹

تلفن تماس: ۶۶۴۰۲۷۲۲

WWW.NedayeKarafarin.ir

فهرست مطالب

۵	مقدمه
۱۱	فصل اول: چگونگی پیدایش دین در میان بشر
۱۲	مفهوم شناسی دین
۱۲	تعریف لغوی
۱۳	تعریف اصطلاحی دین
۱۷	دین در قرآن
۱۸	پیشینه تاریخی ادیان
۲۱	منشأ پیدایش دین
۲۲	انسان شناسانه
۲۲	چهار راندان
۲۴	وجود ارواح در جهان
۲۴	روان شناسانه
۲۴	ترس
۲۵	آرامش خواهی
۲۶	تمایل جنسی
۲۷	جامعه شناسانه
۲۷	طبقه حاکم
۲۸	رعایت اخلاق اجتماعی
۲۹	تونم
۲۹	نقد نظرات پیش گفته
۳۴	فطرت (دیدگاه وحی)
۴۱	فصل دوم: بررسی و نقد دیدگاه های انحصار گرایان و کثرت گرایان در رد ادیان
۴۲	انحصار گرایی دینی
۴۲	مفهوم شناسی
۵۲	نقد انحصار گرایی دینی
۵۲	دلایل عقلی
۵۴	دلایل قرآنی
۶۰	کثرت گرایی
۶۱	تاریخچه
۶۵	مفهوم شناسی
۷۲	انگیزه طرح کثرت گرایی دینی
۷۹	وجوه کثرت گرایی
۸۰	مبانی فلسفی و کلامی کثرت گرایی
۸۲	گوهر یگانه ادیان

۸۳	تکافؤ دلایل
۸۴	دوری حقیقت از دسترس عقل
۸۷	زمان مندی آموزه های ادیان
۸۹	نسبیت فرهنگی
۹۰	فراگیری لطف و هدایت الهی
۹۳	تکثر فهم دینی
۹۴	صراط های مستقیم و نقد آن
۹۸	وحدت گرایی صوفیه
۹۸	مفهوم شناسی
۱۰۰	نقد وحدت گرایی صوفیه
۱۰۳	وحدت ادیان در بهائیت
۱۰۵	نقد کثرت گرایی دینی
۱۰۶	دلایل عقلی
۱۱۱	دلایل قرآنی
۱۱۵	فصل سوم: بررسی امکان احکامات: دیدگاه شمول گرا به قرآن
۱۱۶	شمول گرایی
۱۱۶	مفهوم شناسی
۱۲۰	وجه شمول گرایی
۱۲۰	شمول حقانیت
۱۲۵	شمول نجات
۱۲۶	تبیین شمول گرایی دینی توسط کارل رانر
۱۳۰	نقد تنوری شمول گرایی
۱۳۰	دلایل عقلی
۱۳۲	دلایل قرآنی
۱۳۶	انحصار حقانیت اسلام، شمول نجات و رفتار کثرت گرا
۱۳۶	انحصار حقانیت اسلام
۱۵۳	شمول نجات
۱۶۵	رفتار کثرت گرا
۱۶۷	توصیه کثرت گرایی در رفتار اجتماعی
۱۸۱	محدوده رفتار کثرت گرا
۱۸۵	حاصل سخن
۱۹۳	فهرست منابع

مقدمه

شکر و حمد خداوند متعال را که مالک و هادی حقیقی انسانهاست، چرا که او پیوسته بر سر ملک خود بوده و هست و به طور جاودان هدایت تکوینی همه موجودات عالم هست را بر خود واجب شمرده و هدایت تشریعی‌اش را با توجه به لیاقت و قابلیت افراد پرسته به پیامبران عطا می‌کند.

شناخت و معرفت خداوند متعال و به تبع آن، ایمان و تسلیم در برابر حقیقت، از غایات مهم آفرینش بشری‌باش و آیات و روایات، بر آن تأکید می‌ورزند. نیز خداوند حکیم، به همین منظور بود که سالان بسیار برای هدایت و رهنمون آدمی، برانگیخت. پیامبران یکی پس از دیگری هدایت تشریعی را بر عهده گرفته و با مشکلات و سختی‌های فراوان این مسیر طولانی را پیموده‌اند.

واکنش مردم در برابر دعوت رسولان خدا، مختلف بوده است. گروهی از مردم از پیامبران الهی رو برتافته و چه بسا دست به کشتار سرداران خدا زدند؛ یا به آنها اتهامات چون سحر، سفاهت، جنون، کذب و افسانه زبانت دادند. مردمان دیگر به سفیران الهی روی آورده و پیام آنها را با جان و دل پذیرا شدند. در انجام هدایت تشریعی به پیامبر خاتم حضرت محمد صلی الله علیه وآله رسید و دین اسلام مصداق اصلی خود را در شریعت خاتم یافت. پیامبر خاتم اسلام صلی الله علیه وآله را به واسطه کتاب آسمانی قرآن معرفی کرد و مبانی و معارف ناب در اختیار انسان‌ها قرار داد که موجب سعادت دنیا و آخرت انسان‌ها می‌باشد.

با تغییرات و تحولاتی که در فرهنگ و مبانی علمی غرب اتفاق افتاد علوم و معارف غرب به شرق (کشورهای اسلامی) منتقل شد. در کنار مطالب علمی و فلسفی ارزشمند و آموزنده مطالب دیگری نیز بصورت ترجمه یا اقتباس منتقل شده و مورد

توجه قرار گرفته‌اند که نه تنها اساس منطقی و عقلانی ندارند بلکه مسائل و قضایایی هستند که فقط بری حل مشکلات «الهیات نا معقول مسیحی» جعل و فرض شده‌اند. این گونه مسائل در مقوله‌هایی از قبیل معرفت دینی، زبان دینی، فلسفه دین، فلسفه کلام، وحی و عقل، عقل و ایمان، شک و ایمان، دین و حیرت و... مطرح می‌شوند.

برخی ظاهراً در عرصه علم و دانش قدم گذارده و یا حتی خود را مؤلف علم می‌دانند و ظاهراً در بین افراد نفوذ کرده‌اند و افکار جمعی را به خود جذب کرده‌اند ولی به جهت اینکه در باطن به نور معرفت خدا ربانی نیستند اگر چه در ظاهر بیشتر مسال به انماط و مفاهیم می‌شوند در باطن به جهل خود افزوده و حقیقتاً از معلومات بیشتر فاصله می‌گیرند. آن‌ها به خیال خود مدعی‌اند بر سکوی دانش و علم نشسته‌اند و با تبخر و ندرت و خلاقیت در نوآوری در واژه‌های فارسی و بیگانه و با آشنایی با اندیشه غربی گرای و ازی کردن با الفاظ، جوانان و دانشجویان را منحرف کرده و با ابراز خلاقیت در گفتار در انحراف و نوجوانان ایجاد خلأ مصنوعی و رعب نموده تا جایی که از همه تعهد حق السکة گرفته‌اند و سعی در غالب کردن سخنان غرب زده خود دارند.

شاید علت غرب زدگی، ارتباط و برخورد تمدن‌ها باشد که مراکز علمی در ایران با رویکردهای دینی اروپائیان آشنا شده و تفریبی میان آن با تفکر دینی خود مشاهده کرده‌اند که باعث تبلور حساسیت‌ها و بویایی شده است و عده‌ای موضع انفعالی را انتخاب کرده و از افکار غرب تأثیر پذیرفته‌اند.

غرب با دگرگونی بنیادین در نظام معرفت شناختی خود، مکاتبی همچون لیبرالیسم، سکولاریزم و پلورالیزم را بوجود آورد که خود مولد کتاب و نحله‌های دیگری شد و نقش دین را در زندگی و دنیا کم‌رنگ کرد و تفاوت میان عقاید و تمایز مکاتب توحیدی و مشرکانه را از بین برد و کفر و ایمان، حلال و حرام، اطاعت و عصیان و عقاب و ثواب، بهشت و دوزخ و صدها مفهوم دینی دیگر را بی معنا کرد.

باید دانشمندان دلسوز و دردمند پس از درک صحیح مبانی و اندیشه‌های بیگانه، در صدد حفظ معارف دینی و پاسداری از حریم شریعت برآمده و به جای آنکه موضعی منفعلانه را برگزینند و شریعت الهی را فدای طریقت اروپایی کنند، به

حمایت از متون الهی پرداخته و با بیان و بنان به اتکای ملاک‌ها و ضوابط منطقی و عقلانی، پاسدار قلمرو دین شوند. البته با شناخت علوم و افکار غرب چه بسا می‌توان مکتب اسلام را غنی‌تر کرد و با حفظ مبانی و معارف دین مبین اسلام، گزاره‌های علمی و منطقی غرب در چارچوب اسلام را پذیرفت. به نظر می‌رسد به جای بایکوت و حذف صورت مسئله، بهترین راه توجیه و تبیین نظرات غرب و ارائه پاسخ منطقی مکتب اسلام در مقابل الگوهای غربی می‌باشد.

معمولاً در برخورد با نظرات مطرح شده غرب، بعضی به صورت افراطی مجذوب غرب شده و بعضی به صورت تفریطی اجازه وارد شدن در دیدگاه‌های غرب و پاسخ دادن به آن را به خود نمی‌دهند و به همین دلیل برآن شدید تا یکی از موضوعات دینی را با تبیین لغات مطرح شده بررسی کنیم و در پایان نظر ویژه را مطرح کنیم. در تاریخ‌های جامعی که تاکنون بوده‌اند، دین عنصری پایدار، مؤثر و نیرومند بوده است و در فرهنگ جامع نفعی محوری به خود اختصاص داده است. به همین دلیل، مطالعه و شناخت دین یک جز ضروری شناخت جامعه و فرهنگ بشری می‌باشد. اما دین، دارای چنان ابعاد پیچیده‌ای است که هرگز دانش واحدی، به تنهایی، نمی‌تواند تمامی ابعاد آن را به طور جامع مورد بحث و بررسی قرار دهد. از این رو باید به کمک علوم مختلفی به مطالعه و بررسی دین پرداخت. به همین خاطر است که فیلسوفان، متکلمان، مورخان، انسان‌شناسان، بیدارشناسان، روان‌شناسان و جامعه‌شناسان، از منظرهای مختلفی به بررسی ابعاد متون دین پرداخته و آثار ارزش‌مندی را در عرصه‌ی فلسفه‌ی دین، کلام، تاریخ ادیان و... ارائه کرده‌اند. در جامعه‌ی فکری - دینی ما هم، در چند سال اخیر، مطالعات پژوهشی دینی اهمیت و جایگاه خاصی پیدا کرده است. در این میان، بررسی فلسفی و کلامی این مباحث (در مقایسه با سایر روش‌ها) همواره از اولویت خاصی برخوردار بوده است.

دین دارای منشأ فطری و الهی است. انسان نیاز به دین دارد، تنوع ادیان نسبت به مصداق آن می‌باشد و انسان با لفظه دینی است؛ به هر جهت ادیان متفاوتی وجود دارد که دارای دعاوی متعارض هستند. تکرر و تنوع ادیان مختلف امری بدیهی و حقیقتی است که از زمان‌های گذشته مورد توجه بوده است. نگرش‌های موجود

درباره تنوع ادیان را می‌توان به انحصار گرایی، کثرت گرایی و شمول گرایی تقسیم کرد. اما نکته مهمی که دوره جدید را با گذشته متمایز می‌کند، سؤال از اصل وجود تکثر ادیان نیست که «آیا ادیان متعددی در عالم تحقق دارند یا نه؟» بلکه سؤال از ربط و نسبت ادیان متکثر با حقانیت و نجات آنهاست. آیا همه ادیان بر حق‌اند یا تنها یک دین حق «صادق» وجود دارد؟ آیا پیروان ادیان مختلف بر طریق نجات و رستگاری‌اند یا فقط پیروان یک دین اهل نجاتند؟

همه ادیان از زمان پیدایش خود تا کنون ادعای حقانیت دارند و طرفداران آن ادیان نیز حق بودن دین خود را توجیه می‌کنند ولی به طور کلی در میان حامیان ادیان عده‌ای معتقدند فقط دین خود بر حق است و مابقی ادیان باطل‌اند برای مثال در دین یهود فقط می‌توان به رستگاری رسید و ادیان دیگر نجات بخش نیستند. بر خلاف این گروه عده‌ای معتقدند که همه ادیان برحقند و یا حداقل بهره‌ای از حق دارند و در عرض همدیگرند. و در واقع حقیقت ادیان یکی است و به دلیل معرفت نسبی انسان اسامی و نام‌ها در ادیان متفاوت است ولی همه ادیان نجات بخشند. در نهایت نظر سوم مطرح می‌شود که یک دین بر حق است و مابقی ادیان تحت شرایطی می‌توانند بر حق باشند هم ادیان در طول همدیگر قرار دارند نه در عرض یکدیگر. و به میزانی که به دین حق نزدیکتر باشند به همان میزان برحقند. یعنی ادیان برای نجات بخشی و رستگاری انسان دارای درجات مختلف می‌باشند برای مثال اگر اسلام دین حق است همه ادیان دیگر را هم بران باطل دانست زیرا مسیحیت و یهودیت و زرتشت و بودا و... در یک سطح نیستند بلکه هر یک از ادیان به دین اسلام نزدیکتر باشد به همان میزان برحقند و همین امر سایر ادیان دارای درجه و مراتب است که همان شمول گرایی ادیان است اگر مسیحیت بر حق است عده‌ای مسیحی با عنوان هستند که همان معتقدان رسمی آن هستند. و عده‌ای مسیحی بدون عنوان هستند که همان اعمال و رفتار را برای نجات انجام می‌دهند و لی با عنوان دیگر.

در متون و منابع دینی مطالب ارزنده و فراوانی در این خصوص وجود دارد که همگی بیانگر جامع و کامل بودن دین مبین اسلام می‌باشد و چراغ روشنی فرا روی

مردم و دانشمندان اسلامی قرار می‌دهد و آنان را در مسیر پرفراز و نشیب شبهات و اصطلاحات وارد شده یاری می‌رساند.

لازمه‌ی سعادت و شقاوت انسان در زندگی مادی و معنوی انتخاب دین حقیقی می‌باشد زیرا در پرتو برنامه‌ها و دستورات دین است که انسان می‌تواند در جهان پیرامون خود زندگی مناسب و اصولی داشته باشد و موجبات هدف خلقت را فراهم کند. انسان اگر حقانیت دین خود را متوجه شود با شور و نشاط بیشتر و با ایمان محکم‌تر به دستورات آن عمل می‌کند. و در گرو عمل به دستورات دین حقیقی توسط هر فرد جامعه بیرونی نیز قوام بیشتر دارد و اگر حقانیت دین اسلام آنگونه که هست معرفی شود پیروان آن با علاقه بیشتر به توصیه‌های اخلاقی، اعتقادی و عملی عمل می‌کنند.

اگر تاریخ را مطالعه کنیم به طور کلی ادیان به دنبال حقانیت خود می‌باشند و سعی در اثبات گذاره‌ها دارند. در مقابل انحصارگرایی که ادیان به آن معتقد هستند مسئله کثرت گرایی نیز مورد بحث است. انحصار، وحدت و کثرت ادیان و دعاوی متعارض آنها، از مسائل مهم هر حوزه‌ی دینی پژوهی و فلسفه‌ی دین است، که همواره مورد توجه متفکران و دین شناسان بوده است. این موضوع دو شکل کلی درون دینی و برون دینی دارد: گاهی بحث درباره‌ی مذاهبی است که زیر پوشش یک دین قرار دارند، و گاهی مربوط به دو یا چند دین - دایره است. قبل از آنکه فرق و مذاهب در قلمرو یک دین پدید آید، و شکل رسمی و قلمی پیدا کند، بحث وحدت و کثرت دینی بیشتر جنبه‌ی بین‌الادیانی داشته و پس از پدیدایش و رسمیت یافتن فرق و مذاهب، جنبه‌ی بین‌المذاهبی به خود گرفته است. لیکن در واقع که بر اثر جنگ‌ها یا عوامل دیگری از قبیل تجارت و غیره، تلاقی فرهنگ‌ها و ادیان پدید آمده است، جنبه‌ی نخست نیز مورد توجه بوده است.

از آن جا که زمینه‌ی اجتماعی - سیاسی مسئله‌ی وحدت و کثرت ادیان، تلاقی و ارتباط پیروان ادیان و عقاید و مذاهب مختلف است، و در عصر ما این ارتباط شکل عمیق‌تر و گسترده‌تری به خود گرفته است، طبیعی است که این مسئله نیز شدت و حدت بیشتری یافته توجه فلاسفه‌ی دین، جامعه شناسان دین، و متکلمان دینی را

سخت به خود جلب نماید. این رویکرد جدید از غرب مسیحی آغاز شد و به تدریج به سرزمین‌های دیگر نیز راه یافت. چندی است که در جامعه‌ی ما نیز در شمار مسائل حساس فکری و دینی مطرح شده است.

با گذشت زمان انحصارگرایی ادیان کمتر مشاهده می‌شود و تفکری در جهان منتشر می‌شود که نگاه پلورالیستی و کثرت گرایی به دین دارد که مورد استقبال برخی از اندیشمندان قرار گرفت که یک نگاه باز به ادیان و دارای تساهل و تسامح است که همه ادیان را دارای مسائل حق و باطل می‌داند و در واقع هر دینی بهره‌ای از حق را دارد که همه ادیان را توجیه می‌کند و حتی بسیاری از نو اندیشان و غربزدانان نیز تحت تأثیر این نظریه قرار گرفتند و درباره اسلام نیز تفکر کثرت گرایی را رواج داده و قداست اسلام و حقانیت آن را کمرنگ می‌کنند و متون دین به ویژه قرآن که کتاب آسمانی و کلام حق تعالی می‌باشد را همانند دیگر کتب مقدس (تورات و انجیل) و سنی مسلمانان با بعضی از کتب ضاله قرار می‌دهند و اینگونه حساسیت مسلمانان را نسبت به امالت و حقانیت متون دین را از بین می‌برند و آنقدر ارزش آن را کم می‌کنند که فقط در حد توصیه‌های اخلاقی می‌دانند و علوم نظری را از دین جدا می‌کنند و بسیاری از مائلی و در مقابل عده‌ای با استناد به روایات، فقط گروه خاصی از مسلمانان را می‌دانند و سایر ادیان را در یک سطح (باطل) می‌دانند.

در این کتاب با رویکردی پژوهشی سعی بر تبیین رویکردهای سه گانه دین پژوهان در مقابل مسئله حقانیت، نجات و رفتار می‌باشد که به عنوان جمال دیدگاه‌های انحصار گرایی و شمول گرایی مطرح می‌شود و در نهایت نظر به اسلام که انحصار حقانیت، شمول نجات و کثرت رفتار می‌باشد بیان می‌شود.